

◆◆◆ ÁDÁM MIKLÓS

A Zsolt 87,7 vizsgálata:
„forrás” vagy „hajlék”?

I. PROBLÉMAFELVETÉS, LEHATÁROLÁS

A 87. zsoltár értelmezése számos nehézségbe ütközik.¹ Amikor elkezdtem foglalkozni vele, úgy gondoltam, megnézem a 7. verset, mit tudok róla mondani tudományos szempontból, és ezzel a munkám véget ér. De időközben kiderült, hogy a helyzet nem ez. Már magának a zsoltár szövegének a megállapítása sem egyszerű feladat. Nem véletlen, hogy az első szövegkritikai megjegyzés a Biblia Hebraica Stuttgartensiában (BHS): „crpp”, vagyis a szöveg finoman szólva sem maradt meg épen. Az első három versben nem találunk egyetlen befejezett ígét sem. Ez mindenesetre gyanakvásra ad okot.

De előbb néhány szót a célról. Amennyiben a Káldi-Neovulgátát forgatjuk, és olvasgatjuk a zsoltárokat, vagy ha szoktunk zsolozsmázni, akkor tudjuk, hogy a zsoltár utolsó sora valahogy így hangzik: „Minden forrásom belőled fakad.” Ez már csak azért is ismerős lehet, mert a 2021-ben esedékes budapesti rendezésű Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus mottójáról beszélünk. Ha azonban inkább a Szent István Társulat Szentírása otthonos számunkra, úgy azt látjuk, hogy a 87. zsoltár vonatkozó sora jelentősen különbözik. Abban ugyanis ezt a szöveget találjuk: „Mindegyiknek benned van hajléka.”

Különösen érdekes ez annak fényében, hogy az eucharisztikus kongresszus mottójául azért választották éppen ezt a verset, mert a forrás utalás az Eucharisziára, amely a keresztény élet csúcsa és forrása a II. Vatikáni Zsinat tanítása szerint (SC 10).² De mi történik akkor, ha ez a szó még csak

¹ „While other psalms have sections that are problematic, this short psalm is problematic from start to finish, making it very difficult to translate and interpret”: TANNER, Beth, *Book Three of the Psalter: Psalms 73–89*, in *The Book of Psalms* (The New International Commentary on the Old Testament) (Grand Rapids, MI – Cambridge, U.K., William B. Eerdmans Publishing Company, 2014) 664.

² Vö. BUDAPESTI NEMZETKÖZI EUCHARISZTIKUS KONGRESSZUS TEOLÓGIAI BIZOTTSÁGA, „Minden forrásom belőled fakad.” *Az Eucharisztia a keresztény élet és az Egyház küldetésének forrása* (Bu-

nem is szerepel a zoltárban? Természetesen a Katolikus Egyház tanítása akkor sem változik az Eucharisziáról, és a „mindegyiknek benned van hajléka” is kitűnően köthető a kongresszushoz, de mégsem mindegy, hogy a nevezett sor szerepel-e a Bibliában, vagy sem.

A helyes megfejtéshez szükséges, hogy valahogyan megállapítsuk, a kétséges helyeken mi a zoltár szövege. Így fel tudjuk építeni a zoltár tanítását, mondanivalóját, ebből pedig már levonhatunk következtetéseket arra vonatkozóan, vajon melyik olvasat, a „forrás” vagy a „hajlék” lehet a helyes. Ezt követően vizsgáljuk meg a „ko-textust,” vagyis a zoltár beágyazottságát a Zsoltárok könyvében, remélve, hogy ezek a szempontok is segítenek a helyes ítélet meghozatalában. Írásomban a héber szöveget vizsgálom, azt veszem alapul, a Szeptuaginta (LXX) verzióját másodlagosnak tekintem.

2. SZÖVEGKRITIKAI ÉSZREVÉTELEK

Az első sor nyers fordításban így hangzik: „az ő (m. s. 3.)³ alapjai a szent-ség hegyeiben”. Az „alap” szó ebben a formájában (y^csūḏah) csak a Zsolt 87,1-ben szerepel, de alig eltérő formákban gyakrabban előfordul a szó (mūsad Iz 28,16 [alapkö]; mōsād Iz 58,12; Jer 31,37; Mik 6,2 [alapfal, alap]; mūsadah Ez 41,8 [alapfal]; mōsadah Jer 51,26; 2Sám 22,8 [alapfal] stb.) Alapja a „YSD” vagyis „megalapozni”, „alapítani” ige. Legyen szó a város faláról (Jer 51,26), vagy az ég és a föld alapjairól (Iz 24,18), vagy éppen egy hegy alapjairól (MTörv 32,22), az elképzelés, az ókori közel-keleti logika mentén minden esetben valamifajta építményt takar. Az „alap” a LXX és a szír fordításban is többes számban áll, ami nem valószínűtlen olvasat, tekintettel arra, hogy az összesen 20 különböző előfordulásból 15 alkalommal a többes számot használja a szent szerző. Amikor pedig hegyekről esik szó, minden más esetben a többes számú forma kerül elő (MTörv 32,22; 2Sám 22,8; Zsolt 18,8). Ezekben az esetekben a hegyek is többes számban vannak, csakúgy, mint a Zsolt 87,1-ben.

De akár egyes számú, akár többes számú alapokról beszél a szöveg, kérdés marad a m. s. 3. személyrag. Kinek az alapjairól szól a szöveg? A következő sor azt mondja, hogy az Úr szerető (qal part. act. m. s. abs.)⁴ Sion ka-

dapest, Szent István Társulat, 2019), különösen is a 16–19. oldalak.

³ Az m. jelentése hímnemű, ellentéte az f., ami nőneműt jelent; s. = egyes szám, p. = többes szám; az arab szám a személyt jelöli.

⁴ Qal a héberben az aktív ige megnevezése, a part. (participium) a melléknévi igenév rövidítése, az act. (activum) jelzi, hogy aktív melléknévi igenévről beszélünk, párja a pass. (passivum), ami a passzív melléknévi igenév jelzője. Írásomban előfordul még majd az inf. rövidítés, amely az infinitívus, vagyis a főnévi igenév rövidítése. A héberben a névszóknak két fontos formája az abs. (absolutus), ami az önmagában álló névszó formáját jelzi, párja a cs. (constructus), ami a birto-

puít. Lehetséges, hogy Sion alapjai lennének az első mondat alanya? Végeredményben elképzelhető, bár nehézséget okoz, hogy a városok általában nőneműek, Sion azonban, szigorúan topográfiai szempontból tekintve, nem város, hanem hegy. Hegyek pedig lehetnek hímneműek. (Nehézség, még ha csak közvetett is, hogy a görög szövegben Σειων nőnemű.) A héber Bibliában (HB) azonban általában, így például a 48. zsoltárban a Sionra utaló ragok mindegyike f. s. 3 (48,13.14). A problémát megint az okozza, hogy a szöveg zavaros. Ha az Úr szent hegye maga a Sion, hogyan lehetnének az alapjai a szent hegyben? Sion alapjai a Sionban vannak, ez nem túl valószínű. A LXX sem segít sokat, csak még inkább kiemeli a személyragot: „az ő alapjai a hegyekben, a szentekben”. Esetleg magáról az Úrról van szó? Ez nem valószínű. Egyrészt ezt is értelmezni kellene (legjobb tudomásom szerint az Úr alapjairól nemigen esik szó a HB-ban), másrészt az Úr biztosan nem építmény, azt pedig láttuk, hogy a héber kifejezés építmények alapját jelenti. Az viszont elképzelhető, hogy a személyrag ebben az esetben talán nem alanyt fejez ki, vagyis Isten alapjairól van szó, de nem abban az értelemben, hogy ő lenne megalapozva, hanem esetleg ő lenne az alapok lerakója. (A Bibliában egyértelmű, hogy az égnek, a földnek és ami a kettő között található, Isten készítette az alapját.) Kétségtelen azonban, hogy az „alap” szó cs. esetben a többi alkalommal gen. subj.-ot⁵ fejez ki, nem megalkotás okán kialakult tulajdoni viszonyt. Ráadásul ebben az esetben egyetlen lépéssel sem jutottunk közelebb annak megfejtéséhez, hogy minek az alapjairól van szó.

A BHS kritikai apparátusa az 5. versben érdekes megjegyzést tesz az „és ő (m. s. 3.) szilárdította meg őt (f. s. 3.), leghatalmasabb” mondatrész kapcsán. A BHS szerkesztői azt feltételezik, hogy esetleg ez a versrész valahogyan az 1. vershez tartozna eredetileg. Az a zsoltár egészéből kiderül, hogy a szent szerző a várossal akar énekelni. Ebben az esetben is erről lehet szó. Noha nem áll rendelkezésünkre olyan kézirat vagy mértékadó fordítás, amely az említett olvasatot tartalmazná, az 5b vers valóban alkalmas parallelje lehetne az első sornak (szemben a jelenlegi pozíciójával, ahol a vers első feléhez nincs sok köze). Az mindenesetre világos az 5. versből, hogy tárgya a város. Megmaradó nehézség, hogy az 1. versben továbbra is hímnemű a személyrag, de nem ez az egyetlen eset, amikor a „potensebb nem” elve alapján nőnemű főnévre hímnemű személyraggal hivatkozik a Biblia.⁶ Egy

kos szerkezetben a birtok névszói formájára utal.

⁵ A gen. subj., vagyis genitivus subjectivus és párja, a gen. obj., vagyis genitivus objectivus jelentésére a legjobb példa Pál apostolnak a 2Kor 5,14-ben mondott szavai: „Krisztus szeretete sürget minket.” Amennyiben gen. subj.-ként értékeljük a „Krisztus szeretete” birtokos szerkezetet, úgy Krisztus a szeretet alanya, amennyiben gen. obj.-ként, abban az esetben viszont ő a szeretet tárgya.

⁶ Vö. JOÜON, Paul – MURAOKA, Takamitsu, *A Grammar of Biblical Hebrew* (Roma, Pontificio Istituto Biblico, 2006) §149b.

további lehetőség, hogy a személyrag a kapukra utal, ezt azonban elvethetjük, mivel az enklitikus személyragok esetében nagyon ritka, hogy a főnév és az arra utaló személyrag számban ne egyezne. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a későbbiekben a szöveg a f. s. 3. ragot fogja használni a városra utalva (vv. 3; 5; 7). Mégis, a szöveg egészét tekintve az a legvalószínűbb, hogy a városra mutat a névmás. Vagy a város egy nyelvtanilag hímnemű részére, a szöveg azonban nem teljes.

A legvalószínűbb tehát, hogy a városról szól az első vers. A szent hegyeknek is van jelentősége, hiszen tudunk arról, hogy a hegységek az ókori közel-keleti kultúrákban az istenek lakóhelyét jelölték. Nem véletlen, hogy Isten maga többször jelenik meg úgy, mint aki a szent hegyen lakik (Iz 11,9; 27,13; 56,7; Ez 20,40; Joel 2,1; Abd 16; Zak 8,3). Ráadásul a szent hegyen épült város (Jeruzsálem) a teremtés szempontjából is jelentőséggel bír. Az, hogy Isten alapozta meg, ő építette, az ókori Közel-Kelet egyik közös kulturális sajátosságát juttatja kifejezésre: hogy tudniillik a városépítés primordiális tevékenység, a teremtéshez kapcsolódik, és az istenek feladata (vö. Enuma Eliš VI. 56–68).⁷ Ezáltal még inkább megnő Jeruzsálem jelentősége, hiszen alapjait Isten még a teremtésben rakta le.⁸ Amennyiben tehát elfogadjuk ezt az értelmezést, az a LXX és a szír verzió olvasatát támogatja, mely szerint a szent hegy egyes számban áll, hiszen a Sion hegyére utal.

Az első vers nehézségein kívül szerencsére túl sok, az értelmezést befolyásoló variáns nincs a szövegben, eltekintve a 7. verstől. A 4. versben az „ismerőim” helyett a Targum „ismerői”-t olvas. Szintén a 4. versben a népek felsorolásánál a LXX-ban Filisztea és Tirusz után „Kus népe” szerepel (καὶ λαὸς Αἰθιοπῶν), ami az „im” helyett „am” lenne a maszoréta szövegben (TM), ott azonban hiányzik az „és”. Ráadásul a HB-ban nem ismeretlen a szerkezet, amikor három főnevet a következő módon köt össze: „X és Y Z-vel” (vö. MTörv 10,9; 32,14; Bír 19,19; Én 4,14 [2x]; 1Krón 28,1). A 6. versben a „SPR”, vagyis megszámolni ige piel yiqtol⁹ m. s. 3. alakban kerül lefordításra a LXX-ban, míg a TM-ben qal yiqtol m. s. 3. alak áll. Ennek a ténynek a jelentősége abban áll, hogy míg a qal alak inkább „leírni, megszámolni” jelentéssel bír, a piel alak jelenthet a „kiszámol” mellett „tudat, kihir-

⁷ Vö. PONGRATZ-LEISTEN, Beate, *Religion and Ideology in Assyria* (Boston, De Gruyter, 2015) 191.

⁸ Vö. HOSSFELD, Frank-Lothar – ZENGER, Erich, *Psalms 2: A Commentary on Psalms 51–100* (Hermeneia – a Critical and Historical Commentary on the Bible) (ed. Klaus Baltzer, trans. Linda M. Maloney; Minneapolis, MN, Fortress Press, 2005) 382.

⁹ Piel a névszóból képzett aktív igék csoportjának neve a héber nyelvtanban (rendelkezik ezen kívül „jelentés-intenzifikáló” árnyalattal is, ebben az alakban lesz az „öl”-ből „gyilkol”), a hífil pedig a műveltető igék neve. A yiqtol megnevezés utal az ige „igeidejére” (csak másodlagosan jelöl „időt”), esetünkben jelen vagy jövő időként fordítandó, párja a qatal, amely többé-kevésbé a magyar múlt időnek felel meg.

det”-et is. A görög szó (δηγεομαι) elsődleges jelentése szerint „részletesen beszámol szóban”. A szövegösszefüggésben azonban a LXX nehezebben érthető, hiszen a héber szövegben „YHWH beszámol / beírja a népek írásába[n] (inf. cs.)”, míg a LXX szerint „az Úr elmondja a népek írásában”. Ehhez kapcsolódik a következő szó, mely a TM-ben „-ban/-ben” prepozíció és a „KTb” ige inf. cs. alakja, a LXX és Theodotion görög fordítása viszont a k^eṭāb (írás, dokumentum, jegyzék) főnevet sejteti az általuk használt héber szövegben csakúgy, mint a Kairói Genizában talált szövegek, sok kézirat, a szír és az arámi fordítások is. Ebben az esetben már csak a szövegtanúk számának sokasága és a mögöttük feltételezhető héber variánsok egyöntetűsége miatt is a második lehetőség, a k^eṭāb látszik valószínűbb eredetinek (noha a TM szövege a nehezebb olvasat).

Szövegkritikai szempontból az utolsó vers a legproblémásabb, gyakorlatilag csak a „bened” nem kérdéses. Itt most csupán a problémákat vázolom fel, saját válaszaimat az egyéb vizsgálatok után, azok fényében mutatom majd be. A vers az „énekes” kifejezéssel kezdődik. Ez héberül a „šyr” gyök qal part. m. p. abs. alakban áll, vagyis „éneklők”. Elég azonban a šīn [ʃ] fölött a pontot a túlsó szárra áthelyezni, hogy az „énekesekből” „hercegek”, „vezetők”, „királyi tisztviselők” legyenek, mint ahogyan nem kevés (11–20 közötti számú) héber kéziratban, a LXX-ban és a Peshittában is így szerepel a szöveg.

A második szó a „ḥwl”, ami alapjelentése szerint „körbemeget”, „ráfordul”, pilpél¹⁰ alakban viszont „táncol”, ami értelemszerűen a körtáncokra utal (vö. Bír 21,23). A problémát inkább az előljáró okozza. A „k^e” legelső jelentése „mint.” Van olyan kézirat, amely a „b^e” olvasatot tartalmazza, amely előljárószó gyakrabban használatos időhatározóként, ez a fajta értelem azonban, ha ritkábban is, de előfordul a „k^e”-vel is.¹¹ Így a szöveg, függetlenül attól, hogy melyik olvasatot preferáljuk, fordítható „miközben táncolók” értelemben.

Am a neheze csak ezután jön. A szöveg mássalhangzói sorrendben a következők: klm’yny. Amennyiben ezeket így tagoljuk: kl m’yny, úgy a TM olvasatát kapjuk, mely szerint a szöveg értelme „minden forrásom [bened]”. Amennyiben azonban az elválasztás klm ‘[w]ny, úgy a szöveg jelentése „nekik mind lakóhelyük [bened]”, amely a LXX és a Peshitta megoldása is.

Eddig tehát a szöveg-kritikai problémák. A megállapított szöveg alapján a nyers fordítás a következő:

¹⁰ A pilpél jelentése megegyezik a piellel.

¹¹ Vö. JOÜON – MURAOKA §166m.

Korah fiainak – zsoltár ének; alapjai neki [m. s. 3.] a szentségnek hegyében

Szerető YHWH a kapuit Sionnak, jobban Jákob összes lakóhelyénél

Dicsőítettetek mondottak benned [f. s. 2.] Isten városa Szelah

Emlékeztetek Rahabot [Egyiptom] és Bábelt hogy ismerőim, íme, Filisztea és Tirusz Kussal: Ez ott született.

És Sionnak mondatik: ez és az [férfi és férfi] benne [f. s. 3.] született és ő [m. s. 3.] megszilárdította őt [f. s. 3.], Fölséges.

YHWH felírja a népek jegyzékébe, ez ott született, Szelah és éneklők miközben táncolók, minden forrásaim benned.

3. SZERKEZET, ÉRTELMEZÉS

A zsoltár három részre osztható, ahogyan a két „szelah” is jelzi. Az első azt mondja el, hogy Jeruzsálem alapjait Isten az ő szent hegyébe „ásta”, hogy szereti a várost, jobban, mint a többi városát, és hogy a város dicső. A második rész szól Sion és a többi népek kapcsolatáról és arról, hogy ki mindenki származik belőle. A harmadik rész talán töredék, aminek csak az első sora maradt meg,¹² így nehéz megmondani, miről is szól pontosan, de valószínűleg a várost dicséző ünneplés kezdődik benne. (A kérdéses versben a táncolni ige biztosan benne van.)

a) *Zsolt 87,1–3*

A zsoltár felirata Korah fiainak tulajdonítja az éneket. Korah fiai némileg el-
lentmondásos csoport az Ószövetségben. Ezen a néven találunk edomitákat (Ter 36,5), Mózes ellen lázadókat (Szám 16), a templom személyzetéhez tartozó csoportot (1Krn 9,17–21), ezenfelül adott még egy csokornyi zsoltár, amely az ő nevükhöz kötődik (Zsolt 42; 44–49; 84; 85; 87; 88).¹³ Meglehetősen nehéz lenne ezt a sok „korahitát” közös nevezőre hozni, de valószínűleg nem is szükséges, és a mi szempontunkból nem is lényeges. Bár a viták érdekesekek arra vonatkozóan, vajon a Szám 16-ban található konfliktus, amelyben az ósatya Kohath is érintett, vajon késői kreáció vagy betoldás-e (egy Mózes elleni korábbi lázadás-elbeszélésbe), ami a jeruzsálemi istentisztelet körül a fogság után szolgálatot teljesítő csoportok között kialakult problémára utal,¹⁴ a mi számunkra leginkább az a lényeges, hogy ezen zsoltárok

¹² Vö. TANNER 666.

¹³ Vö. JONES, T.[?] H., *Korah*, in *New Bible Dictionary* (ed. D.[?] R. W. Wood et al.; Leicester, U.K. – Downers Grove, IL, InterVarsity Press, 1996) 658.

¹⁴ Részletesebb információkért és a kutatáshoz kiindulási pontként vö. WILLGREN, David, *Korahites*, in *The Lexham Bible Dictionary* (ed. John D. Barry et al.; Bellingham, WA, Lexham Press,

esetében megalapozottnak tűnik a feltételezés, mely szerint maguk a zsoltárok a fogság utánra datálhatók.¹⁵ Ez a bennük található teológiai látásmód szempontjából lehet lényeges. A 87. zsoltár „Sion-teológiája” is a népekhez való viszonyával összefüggésben fogság utáni álláspontot tükröz.¹⁶

A 87. zsoltár egészen pontosan „egy zsoltár,” „egy ének”. A „mizmör” és a „šir” kifejezések együttes használata a zsoltárfeliratokban nem gyakori, mindössze tíz alkalommal fordulnak elő együtt a Zsoltárok könyvében. A két kifejezés közti különbség nem teljesen egyértelmű, de úgy tűnik, a „šir” talán inkább kultikus közegben elhangzó énekes kántálás, míg a „mizmör” valamilyen (pengetős?) hangszerrel kísért ének.¹⁷ Ez alapján tehát a zsoltár feltételezhetően a kultusz során hangzik el, előadásmódját tekintve pedig vagy mindkét módon előadható, vagy a két kitétel együttesen alkalmazandó.

Az első részben a városról három információt tudunk meg: alapjai Isten szent hegyében vannak; Isten szereti a kapuit, jobban, mint Jákob többi lakóhelyét; és a város dicső. Mivel Isten a világ (és a Zsolt 87 szerint a város) alapjait a teremtésben rakta le (korábban már említettük, hogy a városépítés primordiális, isteni teremtő tevékenység Mezopotámiában), így ez a mondat a város jelentőségét és stabilitását húzza alá. Az Iz 2,2 utal Isten hegyének stabilitására („azokban a napokban szilárd lesz az Úr hegye, az Úr háza a hegyek fölött”), a 24. zsoltár pedig mintha kapcsolatba hozná a föld szilárdságát Isten hegyével (Zsolt 24,2–3: „mert Ő alapozta vizek fölél [a földet], és a folyamok fölött stabilá tette. Ki megy föl az Úr hegyére?”). De a hegy és annak szilárd mivolta a béke lehetőségét is magában foglalja, legalábbis a végső időkben (Iz 2,2–4; 11,9).

Azt, hogy az 1. versben a m. s. 3. személyrag a városra utal, a 2. vers szóképe is megerősíti, mely szerint Sion hegyének kapui vannak. A város kapui annak biztonságos voltát juttatják kifejezésre, illetve több utalást találunk arra vonatkozóan, hogy a „bírótság” gyakran a város kapujában ült össze (vö. Zsolt 122,5; Rut 4,1–2). A teremtés lényege szerint rend teremtése a káoszban (még a Ter 1-ben is, Ter 1,1–13), a bírótság a kapuban pedig a rend és igazság megjelenítője. Sionban igazság van.

Jákob többi hajlékai esetleg Jákob többi sátrai. Kétségtelen, hogy a Penta-teuchusban a „miškān” szinte kivétel nélkül (139 említésből 104 itt található) a szent sátrat jelenti, a próféták írásaiban azonban csak ritkán. Mivel a zsoltár a legnagyobb valószínűség szerint a fogság után keletkezett, több kutató gondolt arra, hogy esetleg a diaszpórában élő zsidóság zsinagógáiról

2016) o. n.

¹⁵ Vö. KRAUS, Hans-Joachim, *A Continental Commentary: Psalms 1–59* (Minneapolis, MN, Fortress Press, 1993) 438.

¹⁶ Vö. HOSSFELD – ZENGER 382.

¹⁷ Vö. KRAUS, *Psalms 1–59*, 21–22.

van szó, szemben a jeruzsálemi templommal. Ez az értelmezés nem kizárható, de nem is szükséges.¹⁸ A zsoldár Isten városát annak ideális, utópisztikus mivoltában tárja elének. Értelemszerűen a zsoldáros nem csak a földrajzilag behatárolható egységet tartja szem előtt. Bizonyos értelemben Jeruzsálem (ami ezen a néven egyébként nem is szerepel a zsoldárban) transzcendens arcát tárja fel: a stabilitás, biztonság, béke, igazság és dicsőség helye, ahol Isten lakóhelye található, ebből a szempontból tehát szakrális, kultikus központ.¹⁹ Ez azonban csak egy oldala az elének tároló képnek. Véleményem szerint „Jákov többi lakóhelye” a zsoldárban csak annyiban értelmezhető a többi istentiszteleti helyként, ahol YHWH-t tisztelik, amennyiben Jeruzsálem, egész Jeruzsálem – a fent említett kiterjesztett idealisztikus értelemben – Isten lakóhelye.

Az, hogy a szent városról „dicsőítések mondtak”, nem meglepő. Szemben Jeruzsálemmel, ami a város földrajzi megnevezése, a „Sion” kifejezés már a korai időktől rendelkezik metaforikus többletjelentéssel. Az eredetileg jebuzeus lakóhely (2Sám 5,7) Dávid városában már a templomhegyet jelenti (Zsolt 78), majd az egész várost (Zsolt 51), végül akár az egész népet (Iz 51,16).²⁰ Ráadásul úgy tűnik, Sion, talán már azelőtt, hogy Dávid elfoglalta volna, dalokat ihletett arról, hogy bevehetetlen és isteni lakóhely (vö. Zsolt 48).²¹ A végidőbeli Sion nem egyszerűen csak szent hely, hanem egyszersmind menedék az üldözötteknek (vö. Abd 17). A 87. zsoldár ehhez még hozzáteszi a biztonságot és igazságosságot, látszik tehát, hogy Sion dicsőségének oka a város kiemelkedő volta.

b) Zsolt 87,4–6

A következő versben új téma kezdődik, és a beszélő személye is változik. A 4. verstől valaki olyan beszél, akit ismer Egyiptom és Babilon, aki tudja, hogy Filisztea és Kús Sionban született. Ez nyilvánvalóan nem a zsoldáros. (Ha ő lenne, akit Babilon és Egyiptom is ismer, az, bár figyelemre méltó, a zsoldár célja szempontjából mégiscsak indifferens.) A város sem lehet, hiszen a beszélő egyes szám harmadik személyben beszél Sionról. Így azt kell feltételeznünk, hogy a 4. verstől különösebb bejelentés nélkül az Úr veszi át a szót. (Ez Korah fiainak zsoldáraiban nem ritka, vö. Zsolt 46,11.)

Egyiptom és Babilon a két fogság helye, egyszersmind a termékeny félhold két széle is. Nagy birodalmak, amelyek sok nehézséget okoztak Izrael-

¹⁸ Vö. pl. KRAUS, Hans-Joachim, *A Continental Commentary: Psalms 60–150* (Minneapolis, MN, Fortress Press, 1993) 186.

¹⁹ Vö. HOSSFELD – ZENGER 382.

²⁰ Vö. SHEPHERD, C.[?] E., *Zion*, in *The Lexham Bible Dictionary* o. n.

²¹ Vö. KRAUS, *Psalms 1–59*, 473.

nek, és sok dolog kapcsolja össze őket. Különösen látható ez Jeremiás könyvében, aki több alkalommal beszél a közelgő babiloni fogság kapcsán Egyiptomról (pl. Jer 16,14–15). A fogság után viszont olyan értelemben mindenképpen változik a zsidóság Egyiptomhoz és Babilonhoz fűződő viszonya, hogy immár jelentős diaszpóra közösségek élnek a két nagy birodalom területén. Ezért az a megjegyzés, hogy ezeken a helyeken ismerik az Úr nevét (a „ZKR” hifil ráadásul rendelkezik bizonyos mértékű kultikus felhanggal, vö. Kiv 20,24; 23,13; Józs 23,7; Iz 26,13 az Úr nevének segítségül hívásáról), vonatkozhat az itt élő zsidóságra, de még szélesebb körben arra, hogy ezeken a helyeken éppen Isten helyi tisztelete miatt az ott élők is halottak már YHWH-ról.

Filisztea, Tirusz és Kus nehezebb kérdés. Hogy pontosan miért ezek a helyek kerülnek említésre, arra vonatkozóan kevés információ áll rendelkezésre. Egyesek a fenti logika alapján arra következtetnek, hogy esetleg ezeken a helyeken is izraelita diaszpórák léteztek, de erre vonatkozóan lábjegyzeteket nem találtam.²² (Bár az Iz 11,11 említi Kust azok között a helyek között, amelyek felé az Úr kinyújtja a kezét, hogy visszahozza népe maradékát.) Az egészen biztos, hogy Filisztea, Egyiptomhoz hasonlóan, az ősellenségek kategóriájába tartozik. Már a bírák idejétől konstans konfliktus jellemezte Izrael és a filiszteusok viszonyát. A kapcsolat tehát nem felhőtlen a történelemben az első három felsorolt nemzettel, így ez a vonal a későbbiek során még fontos lehet. Tirusz és Kus említésekor azonban megbicsaklik a fenti logika.

Tirusz és Júda kapcsolata leginkább semlegesnek mondható. Hirám, Tirusz királya jelentős részt vállalt a salamoni templom felépítéséből (1Kir 5,15), és tudunk arról, hogy a későbbiek során az északi országrész szorosabbra fűzte kapcsolatait a két föníciai városállammal (1Kir 16,31). Az is világos, hogy a deuteronomista szerző nem lelkesedik ezekért a kapcsolatokért, mivel a bálványimádás kockázatát rejtik magukban Izraelre nézve (vö. 1Kir 11,1–5; Jezabelnél pedig kevés negatívabb megítélésű asszonyt találunk az Ószövetségben, 1Kir 16–21). Az is igaz viszont, hogy amikor nagy ritkán sikerül a Levante összes államának közös nevezőre jutni valamilyen fenyegetéssel szemben, olyankor Fönícia is kiveszi a részét (Kr. e. 853, Qarqar).²³ Ezzel együtt is azt kell mondanunk, Tirusz nem játszik fontos szerepet az Ószövetségben, sem pozitív, sem negatív értelemben. Kus viszont még ennyi figyelmet sem kap, akár Etiópiaként, akár Núbiaként azonosítjuk.

²² Vö. KRAUS, *Psalms 60–150*, 188. Kraus egyébként is az egész zsoltárt az ígélet földjén élő és a diaszpóra zsidóság kapcsolatára vonatkoztatja.

²³ Vö. VAN DE MIEROOP, Marc, *A History of the Ancient Near East: ca. 3000–323 BC*, (h.n., Wiley Blackwell, 2016³) 257. Magát a szöveget lásd: *The Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament* (ed. James Bennett Pritchard; Princeton, Princeton University Press, 1969³) 278–279.

Éppen ezért valamilyen általánosabb megoldást kell találnunk a felsorolás értelmére. Ezért gondolnak egyesek arra, hogy nagy általánosságban a négy égtáj kerül megnevezésre, Babilon és Egyiptom jelentené keletet és nyugatot, Filisztea Tiruszal északot, Kus pedig a déli égtájat.²⁴ A megoldás vonzó abból a szempontból, hogy a Bibliában egyébként is általános, hogy az égtájakat földrajzi nevekkal jelölik (pl. negeb, a hegység jelöli a déli irányt, vagy a šaḫōn, ami egyben a hegység neve is, jelöli északot).

A nehézség ezzel az értelmezéssel az, hogy még ha Tirusz északra is tehető Izraelhez képest, Filisztea területe, az öt város még Jeruzsálemnél is délre fekszik a földközi tenger keleti partján. Azzal egyetértek, hogy a föld egészét próbálja átfogni a szent szerző a megnevezett birodalmak segítségével, de véleményem szerint inkább arról van szó, hogy többféle módon akarja kifejezni a teljességet. Beszél a nagy birodalmakról (Egyiptom és Babilon), és beszél kisebbekről (Filisztea és Tirusz). Beszél közeli birodalmakról (Filisztea), és említ távolit (Kus, amennyiben Etiópia, lényegében az izraeliták által ismert legtávolabbi nép).²⁵ Továbbá esetleg jelen van az ismerős (Filisztea – túl jól is) és ismeretlen (megint Etiópia) kettőssége is. Ezekkel a kvázi merizmusokkal akarja leírni a szerző a föld teljességét.

Egy dolog azonban világos: a zsoltár allegória-rendszerében a földi világ középpontjában Jeruzsálem, egészen pontosan a Sion hegye áll, a hely, ahonnan a teremtés kiindul, ahonnan a rend, az igazság, az isteni akarat megvalósulása szétterjed a földön. A fogság előtti izraelita önazonosságnak nem képezi részét az az elképzelés, mely szerint a világ teremtése és a nép teremtése, illetve a nép megalkotása és egy bizonyos földrajzi egységgel való azonnali összekapcsolása elválaszthatatlan egységet alkotna, ahogyan ez Egyiptomban vagy Mezopotámiában evidens. Izrael időben született, az Egyiptomból történt szabadításkor, ami nagyon is történelmi esemény, a föld pedig nem birtokuk. A föld Istené, a nép csak lakja (lásd: Lev 25,23).²⁶ Úgy tűnik azonban, a fogság után a Zsolt 87 szerzője felhasználja az ókori Közel-Keleten ismerős mitopoetikus képet Sion jelentőségének megvilágítására.

Az, hogy Egyiptom és Babilon ismeri az Urat – amint korábban említettem –, nem meglepő. Nehezebb azonban mit kezdeni a kijelentéssel, hogy Filisztea, Tirusz és Kus ott (a 4. versben talán még nem teljesen világos, de egy verssel később már igen, hogy Sionban) született. Mit jelent, hogy ezek

²⁴ Vö. HOSSFELD – ZENGER 384–385.

²⁵ Vö. TANNER 666.

²⁶ Vö. MACHINIST, Peter, *The Question of Distinctiveness in Ancient Israel: An Essay*, in *Ah, Assyria: Studies in Assyrian History and Ancient Near Eastern Historiography Presented to Hayin Tadmor* (Scripta Hierosolymitana 33) (szerk. Mordechai Cogan and Israel Eph'al; Jerusalem, The Magness Press, 1991) 209–210.

a nemzetek a város szülöttei? Azt tudjuk, hogy a származás nem mellékes kérdés. Nem véletlen, hogy a Ter 1–11, vagyis az őstörténet igyekszik az akkor ismert népeket elhelyezni a térképen származásuk alapján. Így Kustól származik Havila, de tőle származik érdekes módon Nimrod is, akit az Asszír Birodalom alapítójának tekintettek (ter 10,8–9).²⁷ Noha Tiruszt nem találjuk meg a Ter 10-ben található „népek tábláján,” a „testvére”, Szidon Kánaánnak, Kám fiának elsőszülöttje (Ter 10,15). Noha történelmileg tudomásunk van arról, hogy a filiszteusok csak a Kr. e. 13–12. században érkeznek a Levante területére, a Ter 10,13–14 Egyiptommal (Micrajim) kapcsolja össze őket.

A képzelt családfák felállításának számtalan oka lehetett. Az azonban világosan látszik, hogy a származás befolyásolja egy-egy egyén vagy nép életét és sorsát. A kánaánita népek leigázásának okát ott találjuk Kám bűnében (Ter 9,25). Sém fiai nevet akarnak szerezni maguknak (Ter 11,4), ami érthető, hiszen az apjukat így hívják. (A Sém szó jelentése „név”).²⁸ Az, hogy a népek immár Sionból, Siontól származnak, szorosabbra fűzi kapcsolatukat Izraellel, a néppel és Istenével. (Noha az őstörténetből is világos, hogy végeredményben minden nép Istentől származik.) Ezenfelül Jeruzsálem ilyen formában történő bemutatása további hangsúlyt helyez az elsőségére (mind mennyiségi, mind minőségi értelemben),²⁹ a főségére.

Sion pedig így anya lett. A gondolatot a LXX explicit módon is kifejezi, az 5. versben Sion megszólítása „μητηρ Σειων”, Sion anya.³⁰ A megiszemélyesítés már Izajás könyvében megtalálható, ahol az izraeliták anyjaként jelenik meg (Iz 54,1–10; 66,7–14). Ez a metamorfózis most még tovább halad, Sion a népek anyjaként kerül bemutatásra.³¹ Sion termékeny anyának bizonyul, hiszen Isten szereti, a termékenység pedig Isten legelső áldása (Ter 1,28). Amennyiben elfogadjuk a nemzetek felsorolását mint a teljességre történő utalást, Sion minden nép anyja. (Így a különböző mitopoetikus elemeket ötvözi a szerző.)

A népeknek ez a fajta kötődése Jeruzsálemhez pedig már trito-izajási képeket idéz az olvasóban a végidőről, amikor az idegenek az Úrhoz csatlakoznak (Iz 56,3), békesség jár a távol lévőknek is (57,19), népek jönnek

²⁷ Vö. BRUEGGEMANN, Walter, *Genesis. Interpretation, a Bible Commentary for Teaching and Preaching* (Atlanta, GA, John Knox Press, 1982) 92; WESTERMANN, Claus, *A Continental Commentary: Genesis 1–11* (Minneapolis, MN, Fortress Press, 1994) 515–516.

²⁸ Vö. BLENKINSOPP, Joseph, *Creation, Un-Creation, Re-Creation: A Discursive Commentary on Genesis 1–11* (London – New York, T&T Clark International, 2011) 167.

²⁹ Vö. pl. Jel 2,4, ahol az „első szeretetről” (αγαπη πρώτη) beszél a szerző, amely kifejezés mind kronológiai, mind minőségi értelemben értendő. (A köznyelvben az „első szerelem” is ilyen kifejezés.)

³⁰ A TM szövege: וליציון אִם, esetleg a LXX fordítójának rendelkezésére álló szövegben וליציון אִם, de ilyen héber verzió nekünk nem áll rendelkezésünkre.

³¹ Vö. HOSSFELD – ZENGER 384–385.

Sion világhosságához (60,3), a megszabadultak közül a kiválasztottak elmennek a nemzetekhez, hogy Isten dicsőségét hirdessék (66,19), így felragyog az Úr dicsősége a nemzetek között is, és a népek közül is lesznek papok és leviták (66,21), hogy csak néhányat említsünk. Sion elsősége a népek között vitathatatlanul válik, de közben maga a viszony változik. A többi nép immár nem egyszerűen csak rokon, idegen és/vagy ellenség. Aki követi az Urat, csatlakozhat hozzá. De aki nem akar, aki lázad ellene, az elpusztul (Iz 66,24).

A fogság utáni szövegekben Isten több különböző könyvéről értesülünk. Amikor a négy vadállat felett ítéletet tartanak, felnyitják a könyveket (Dán 7,10), amelyek – úgy fest – valamiféle ítéletet tartalmaznak. De szó van az „igazság könyvéről” is (Dán 10,21). A kép a Jelenések könyvéből is ismerős lehet (Jel 5,1; 20,12). Az Ószövetségben sajnos másutt nem esik szó a „népek könyvéről,” a Zsoltárok könyvében azonban megtaláljuk az „élet könyve” kifejezést (Zsolt 69,29). A másik oldalról megközelítve, Isten időről időre felír dolgokat. Izraelt azzal biztatja, hogy ha az asszony még meg is feledkezik csecsemőjéről, ő nem feledkezik meg népéről, mert beleírta (a szó egyik lehetséges jelentése szerint „belevéste”) a tenyerébe (Iz 49,16). Az, hogy Isten felír egyeseket a népek könyvébe, már csak a zsoltár „tónusa”, attitűdje miatt is, feltételezhetően jó dolog. Összekötve ezt azzal, hogy a felírás Isten előre tudását (Zsolt 40,8 talán, de Zsolt 139,16 biztosan) és gondoskodását is jelentheti (az Iz 49,16-ra építve), a Sionból születés és annak feljegyzése a népek könyvébe a népeknek a Sion miatt adott isteni „odafigyelést” jelenti.

4. ZSOLT 87,7: FORRÁS VAGY HAJLÉK?

Így érkezünk el a 7. vershez. Forrás vagy hajlák? Pusztán a szavakat magukat figyelembe véve azt mondhatjuk, amíg a „forrás” szó ebben a formában (ma`yān) 23 alkalommal szerepel a Szentírásban, a „lakni” (‘WN) ige összesen kétszer. Hogy mennyire ritka a szó, jól jelzi az is, hogy a MTörv 33,28-ban a maszoréták „forrás”-ként azonosították a szót, és aszerint is látták el magánhangzókkal (a LXX-ből derül ki, hogy a helyes értelmezés talán a lakóhely, de a Szent István Társulat magyar fordításában pl. Jákob kútja, nem pedig Jákob lakóhelye szerepel). A másik helyen pedig, az Iz 13,22-ben a nyelvészek egy része a szót inkább az „NH” tövel hozza összefüggésbe. Így, pusztán statisztikailag nézve, a forrás valószínűbb. Ez természetesen semmilyen mértékben nem perdöntő, csak azt akartam bemutatni, hogy, noha az arab nyelvből kikövetkeztethetjük, hogy a „WN” jelentheti azt,

hogy „lakni”,³² kis „rosszindulattal” a szó irányában akár még azt is feltételezhetjük, hogy egyáltalán nem szerepel a héber Bibliában.

Amennyiben a zsoltár összefüggésében szemléljük a két lehetőséget, első ránézésre a „lakóhely” értelmezés adódik. A zsoltár a városról szól, ő a „főszereplő”, az ő nagyságát hirdeti a zsoltáros, a népek tőle származnak, az, hogy mindenkinek (még a hercegeknek is, vö. LXX) benne van lakása, az imádság mondanivalójába jól beleillő gondolatnak tűnik. Tévedés azonban azt gondolni, hogy a városnak – főként, ha nem pusztán mint földrajzi egységet, hanem a zsoltár megközelítése szerint mint metaforát, mint személyt, anyát, a teremtés központját nézzük – ne lenne dolga a forrásokkal. Már a második teremtéstörténet fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy a teremtéskor Isten forrást fakaszt Édenben (Ter 2,10). De gondolhatunk Ezekiel látomására is az új Jeruzsálemről, amelynek keleti oldalából forrás fakad, ami négyezer könyöknyire a városfaltól már akkora folyó, amin nem lehet átmenni. Ráadásul a folyó partján fák nőnek, amelyek havonta teremnek, ahová a víz elér, minden élni fog és egészséges lesz, és olyan tömérdek hal lesz benne, mint a nagy tengerben (Ez 47,1–12). A forrás többféleképpen megjelenik az Ószövetségben átvitt értelemben is, a különböző kifejezések utalhatnak Istenre magára (Jer 2,13), a bölcsességre (Péld 10,11), a gyermekekre (MTörv 33,28?; Zsolt 68,26), a jólétre (Zsolt 107,35) vagy az életre (Préd 12,6).³³

Ráadásul, tekintettel a zsoltár burjánzóan gazdag szimbolikájára, már-már aránytalanul prózai megoldásnak tűnik azt feltételezni, hogy a zsoltáros az utolsó versben azt akarja mondani, hogy „mindenkinek ott van lakóhelye”. A város élet, ami életet ad, rend, ami rendet teremt (vö. a kapukra tett utalás), dicsőség, teremtés, ahonnan bőség és biztonság fakad. Ebbe a szimbólum-rendetegbe – tekintetbe véve a városnak a forrással való egyébként is létező összekapcsolódását – jobban illeszkedik az a gondolat, mely szerint „minden forrásom belőled fakad”. Sion mintha maga lenne a forrás, a fej, a kezdet, ahonnan a világra kiárad Isten áldása.

Korah fiai

Ehhez kapcsolódik még a tény, hogy a zsoltár Korah fiaié. Amennyiben tehát ezek a zsoltárok összefüggenek egymással, aminek az ellenkezőjét nincs okunk feltételezni, jogos egy pillantást vetnünk Korah fiainak többi zsoltárára is. Nemcsak jogos, hanem érdemes is. A 84. és a 85. is Korah fiainak zsoltárai. A 84. és a 87. zsoltárban is Sion a hely, ahol Isten megjutalmazza

³² „Arb. *gny* to dwell, *maġnan* and *ma'ān* residence...”: III ךַּב, in *The Hebrew and Aramaic lexicon of the Old Testament* (ed. Ludwig Koehler et al.; Leiden, E. J. Brill, 1994–2000) 799–800.

³³ Vö. *Spring*, in *The Lexham Bible Dictionary* o. n.

azokat, akik hozzá mennek. Ráadásul mindkét zsoltárban megjelenik a forrás mint Isten áldásának szimbóluma.³⁴

Ennél talán még szorosabb a kapcsolat a Korah zsoltárok első csoportjával (Zsolt 45–48). A 87. zsoltár több fontos kifejezése visszhangja az első szekcióban található korahita zsoltárok szavainak. Ilyenek a „szent hegyek” (Zsolt 48,2), „Isten városa” (46,5; 48,2.9), „akik ismernek engem” (46,11), a város megerősítése (48,9). Bár forrásra nem találunk közvetlen utalást a 45–48. zsoltárokból, figyelemre méltó, hogy a Zsolt 46,5 megemlíti a vizeket, amelyek örömet okoznak Isten városának.³⁵

5. KONKLÚZIÓ

Amíg egyes tudósok úgy gondolják, hogy a zsoltár elsődleges címzettjei a diaszpórában élő zsidók, én úgy látom, ez szükségtelen leszűkítése az imádság címzettjeinek. (Én legalábbis nem találtam olyan érvet, ami meggyőzőt volna a leszűkítés szükségességéről.) Ha viszont ez így van, akkor a 87. zsoltár meglepően ökumenikus beállítottságról tesz tanúságot. Sion többé már nem Isten megmentésének címzettje, hanem a népek megmentésének közvetítője. Ez nem jelent „hamis irenizmust” (UR 11), a népeknek meg kell térniük, Izraelhez kell tartozniuk, be kell lépniük a szövetségbe. A zsoltár nem fél a gondolattól, hogy még Egyiptom, Babilon és Filisztea is tartozhat a választott néphez.

A város alapjai a teremtéstől Isten szent hegyébe vannak beleásva, Sion még Jákob többi hajlékánál is nagyobb megbecsülést kap Istentől. Benne igazság van, és Isten dicsősége. Sion anya, de már nem csak Izraelé. Minden nép anyjává válik. Aki tőle születik, az bekerül a népek könyvébe, egy könyvbe, amelyben azok szerepelnek, akikre Isten odafigyel, akikről tud, akikről gondoskodik, akiket megáld. Mindenki Siont ünnepli, mint egy liturgikus körmenetben a templomhoz érkező csoport, táncolva és énekelve, mert minden jó Sionból jön, vagy máshogyan megfogalmazva: „minden forrásom belőled fakad”.³⁶

Arra vonatkozóan, hogy mindabból, amit leírtam, mi következik az Eucharisziára, magára a kongresszusra, az Eucharisziának az ökumenikus mozgalomban betöltött szerepére vonatkozóan, a NEK alapdokumentuma

³⁴ Vö. HOSSFELD – ZENGER 387.

³⁵ Vö. uo. 386.

³⁶ A 87. zsoltárra vonatkozóan további elmélyülésre és tanulmányozásra ajánlom Racs Csaba magyar nyelven megjelent, ám nekem sajnálatosan későn tudomásomra jutott publikációját: RACS Csaba, *A 87. zsoltár rövid exegézise*, in *Az Eucharisztia a Szentírásban. Bibliikus tanulmányok az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusra való készüllet jegyében* (szerk. Kocsis Imre; Budapest, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, 2020) 109–117.

megfelelő eligazítást és kiindulópontokat nyújt. Legyen elég itt csak egyetlen gondolatot kiemelnem:

A keresztény hagyomány a 87. zsoltárt az Egyházra vonatkoztatva értelmezi [...] Az eucharisztikus ünnepség során a Krisztus testében és vérében való részesedés valóságos közösséget teremt Krisztussal, egyúttal az ő Testét, az Egyházat is építi. Mindazok, akik részesednek Krisztus testének és vérének szentségében, egy testté, egyetlen közösséggé válnak. Mivel a hívek ugyanabból a forrásból merítenek, ezért ez a forrás lesz számukra az egység igazi biztosítéka.³⁷

Célom az volt, hogy meggyőződjek arról, vajon a NEK mottója valóban a 87. zsoltár utolsó sorának helyes fordítása-e. Azt pedig most már bátran ki merem jelenteni, hogy azon érvek alapján, amelyek birtokomba kerültek (és amelyeket bemutattam ebben az írásban), a 2021-es Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus mottója igenis szerepel a Szentírásban.

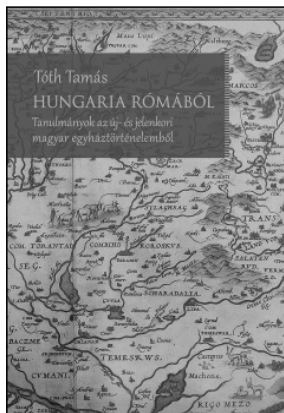
³⁷ BUDAPESTI NEMZETKÖZI EUCHARISZTIKUS KONGRESSZUS TEOLÓGIAI BIZOTTSÁGA 18–19.

Tóth Tamás

HUNGARIA RÓMÁBÓL

Tanulmányok az új- és jelenkori magyar egyháztörténelemből

Tóth Tamás tanulmánykötete a tizenöt éves háború idejétől egészen napjainkig kronologikus elrendezésben, több aspektusból tárja fel azt a kapcsolatot, amely összeköti az Örök Várost a történelmi Magyarországgal. A szerző közel két évtizedes kutatási eredményeiben, melyek római, illetve vatikáni forrásokból táplálkoznak, jól körvonalázódnak, hogy egy adott történelmi korban illetve időszakban hogyan látták a Katolikus Egyház központjából azt, ami Magyarországon történt, vagy hogyan értékelték egy-egy világi vagy egyházi személy tevékenységét. A kötet egyúttal felhívja a figyelmet a Magyarországra vonatkozó forrásanyag gazdagságára, amely a különböző római, vatikáni levéltárakban, könyvtárakban fellelhető és tanulmányozható.

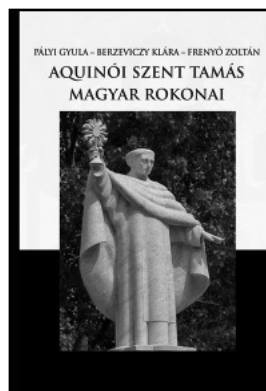
364 oldal, keménytablás, színes képmelléklettel. Ára: 4600 Ft

---

Pályi Gyula – Berzeviczy Klára – Frenyó Zoltán AQUINÓI SZENT TAMÁS MAGYAR ROKONAI

Szent Tamás vér szerinti rokonsága számos magyar vonatkozásban – első sorban gróf vegliai és modrusi Frangepán Bernáton és nápolyi feleségén, Marzano d’Aragona Luisán keresztül – érvényesül az anyakönyvek szerint. Ennek a rokonságnak fontosabb részleteit tárják fel e könyv egymásra épülő fejezetei, melyek egyidejűleg dél-itáliai barangolásra, európai időutazásra invitálják az olvasót, miközben megismertetik vele a szenttamási bölcsélet lényegi jegyeit, s bepillantást engednek a Sanseverino, a Marzano vagy a Frangepán családok történeteibe is.

152 oldal, puhafedeles. Ára: 2200 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda
1364 Budapest, Pf. 277. • TELEFON: 318–6957
szitkonyvek.hu